

ULUSLARARASI ERZİNCAN SEMPOZYUMU

International ERZİNCAN Symposium

BİLDİRİLER

CİLT - 1

28 Eylül - 01 Ekim 2016

September 28 – October 1, 2016

ERZİNCAN
VALİLİĞİ

ERZİNCAN
BELEDİYESİ

ERZİNCAN
ÜNİVERSİTESİ

Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yerleşkesi / Erzurum University Faculty of Law Campus
ERZİNCAN - TÜRKİYE

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI ERZİNCAN SEMPOZYUMU
28 EYLÜL – 1 EKİM 2016 ERZİNCAN
BİLDİRİLER
CİLT 1

EDİTÖR
Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN

ERZİNCAN 2016
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI ERZİNCAN SEMPOZYUMU
28 EYLÜL – 1 EKİM 2016 ERZİNCAN
BİLDİRİLER
CİLT 1

EDİTÖR
Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN

Bu kitabın tüm hakları Erzincan Üniversitesi'ne aittir.
Kitapta yer alan bildirilerdeki tüm sorumluluk yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Haberleşme Adresi:
Erzincan Üniversitesi Rektörlüğü
Fatih Mahallesi, 24100, ERZİNCAN
Tel: 444 8 024 – (446) 226 66 66
Aralık 2016

Kapak Tasarımı
Tevfik Fikret ALYANAK

ISBN
Takım No: 978-975-01338-3-1 (Tk)
Kitap No: 978-975-01338-4-8 (1. C)

ONUR KURULU / HONORARY COMMITTEE

Ali ARSLANTAŞ, Erzincan Valisi
Cemalettin BAŞSOY, Erzincan Belediyesi Başkanı
Prof. Dr. İlyas ÇAPOĞLU, Erzincan Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE

VALİLİK

Dede Musa BAŞTÜRK, Vali Yardımcısı
Burak MUMCU, Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürü

BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Karabey ATICI, Başkan Yardımcısı
Atilla UYMAZ, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü
Dursun AKBAŞ, Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK, Düzenleme Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Ali KANDEMİR
Prof. Dr. Mustafa ALICI
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN
Doç. Dr. Ersan ÇİFTÇİ
Doç. Dr. Orhan TAŞKESEN
Doç. Dr. M. Abdullah ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Arzu GÜNCÜ
Yrd. Doç. Dr. Ferit BAYATA
Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN
Yrd. Doç. Dr. Muharrem GÜNEŞ
Okutman Emrah ÖZBAY
Metin UĞURTÜRK
Vefa LÖK

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Alparslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEMİRSOY, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali PINAR, Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAMAN, Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ÖZEL, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Cem BAYGIN, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil HASANLI, Azerbaycan, Xhazar Üniversitesi
Prof. Dr. Colin CHAPMAN, İngiltere, Bristol Trinity College
Prof. Dr. Daniella BARROQUEIRO, ABD, Illinois State Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal AKPINAR, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Faredd Shukry, Fas, Hassan II Üniversitesi, Casablanca
Prof. Dr. Giovanni CASADIO, İtalya, Salerno Üniversitesi
Prof. Dr. Gülçin ÖZKAN, İngiltere, York Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı YAZICI, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Halit ÇAL, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Halil KOCA, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan FAZLIOĞLU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KAVUKCU, Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Murat NİŞANCI, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALICI, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Fatih ERTUGAY, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TAN, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nazir DUMANLI, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. N. Fahri TAŞ, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Rachid el ALAMI, Fas, Hassan II Üniversitesi, Casablanca
Prof. Dr. Recep POLAT, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Sezai ERCİŞLİ, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Suat YILDIRIM, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Şehamet BÜLBÜL, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Todd Alan ANDERSON, ABD, Texas Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul ATASOY, Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. A. Kadir GÜL, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Aigulim AITBAEVA, Kazakistan, Abai Milli Pedagoji Üniversitesi
Doç. Dr. Erol KAYA, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ÇİFÇİ, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk GÜRBÜZ, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. H. Hüsnü BAHAR, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. İlhami YÜCEL, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. M. Abdullah ARSLAN, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Masoumeh DAEİ, İran, Tebriz Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa SÜRMEN, Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Mücahit KAĞAN, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan AKTEPE, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan TAŞKESEN, Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Rabia HACIHASANOĞLU AŞILAR, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TERZİOĞLU, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Arzu GÜNCÜ, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Faris ÇERÇİ, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halim Ferit BAYATA, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin BULUT, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmet ULUSU, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Necdet TOZLU, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Osman TAŞTEKİN, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KARA, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Samet ALTINBİLEK, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLİ, Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vehbi Aytekin SANALAN, Erzincan Üniversitesi

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Okt. Kürşat BAYRAKTAR
Arş. Gör. Mehmet Akif ÇETİN
Arş. Gör. Melek ERYENTÜ
Arş. Gör. Rabia AKSU
Arş. Gör. Ozan Arif KESİK
Arş. Gör. Özgür Aydın BEKAR
Okt. Emrah ÖZBAY

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	13
--------------------	-----------

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK (Düzenleme Kurulu Başkanı).....	17
Prof. Dr. İlyas ÇAPOĞLU (Erzincan Üniversitesi Rektörü).....	19
Cemalettin BAŞSOY (Belediye Başkanı).....	21
Ali ARSLANTAŞ (Erzincan Valisi).....	23

SEMPOZYUM AÇILIŞ BİLDİRİSİ

TARİHİ VE KÜLTÜREL GEÇMİŞİ İLE ERZİNCAN	
Sami ŞENER	27

TARİH

20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE ERZİNCAN ŞEHRİNDE SAĞLIK ALANINDA GELİŞMELER	
Deniz AKPINAR	33
ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA ERZİNCAN İDADİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ	
Volkan AKSOY	45
XIX. YÜZYILDA EĞİN KAZASININ DEMOĞRAFİK YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Salih AKYEL	55
SELİMNÂMELER'DE KEMAH KALESİ'NİN FETHİ VE ÖNEMİ	
Vesile ALBAYRAK SAK.....	65
ORTAÇAĞ DÖNEMİNDE ERZİNCANDA AHİLİK KURUMU	
Kader ALTIN - Nazan YAĞA	77
TEK PARTİ DÖNEMİ ERZİNCAN'DA ASAYİŞ İŞLERİ VE SUÇLULARIN ISLAHINA YÖNELİK HAYATA GEÇİRİLEMEMİŞ BİR PROJE: ERZİNCAN ZİRAİ HAPİSHANESİ	
İbrahim Ethem ATNUR - Erdem YAVUZ	83
1877-1878 OSMANLI RUS HARBİNDE ERZİNCAN	
Meriç AYBAR.....	93
KIRIM HARBİNDE ERZİNCAN	
Meriç AYBAR - Salim GÖKÇEN.....	103
İÖ 2. BİNYILDA HİTİT ÇİVİYAZILI BELGELERE GÖRE ERZİNCAN VE ÇEVRESİ	
Şafak BOZGUN.....	113
ERZİNCAN VE ÇEVRESİNDE URARTULAR	
Alpaslan CEYLAN - Oktay ÖZGÜL.....	127
ARTUKLULAR VE BELEK'İN KEMAH YÖRESİNİ İŞGALİ	
Salim CÖHCE	149
XVIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ERZİNCAN'DA EŞKİYALIK HAREKETLERİ (1750-1800)	
Fatih ÇİÇEK	159
MOĞOLLAR DÖNEMİNDE ERZİNCAN VE ÇEVRESİ	
Neslihan DURAK	169

SİCİLL-İ AHVÂL KAYITLARINA GÖRE REFAHİYELİ MEMURLAR	
Aydın EFE	173
TERÖR OLAYLARININ GAZETE MANŞETLERİNE YANSIMASI: BAŞBAĞLAR KATLİAMI	
Şeyma B. ERDOĞAN - Ayşe B. KUCUR.....	185
TÜRKİYE SELÇUKLULARI İLE İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ERZİNCAN MENGÜCÜKLÜLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	
Mehmet ERSAN	195
OSMANLI DEVLETİ VE ÇARLIK RUSYA İLİŞKİLERİ EKSENİNDE ERZİNCAN DEMİRYOLU HATTI	
Recep Murat GEÇİKLİ - Erol AKCAN.....	201
SELÇUKLULAR'DAN OSMANLILAR'A KEMAH	
Hasan GEYİKOĞLU	209
PARAMİLİTER SOSYAL BASKI GRUPLARI VE EYLEMSELLİK: MİLLİ MÜCADELE'DE ERZİNCAN VE ÇEVRESİNDEN GÖNDERİLEN PROTESTO TELGRAFLARI	
Salim GÖKÇEN	217
OSMANLI TAŞRASINDA İÇ GÖÇ OLGUSUNA DAİR BİR KESİT: YUKARI FIRAT BÖLÜMÜ YERLEŞMELERİ	
Abdulkadir GÜL	225
I. DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA ERZİNCAN'DA ERMENİ FAALİYETLERİ	
Kübra GÜRCAN.....	235
CHP PARTİ MÜFETTİŞLİĞİ RAPORLARI IŞIĞINDA ERZİNCAN (1940-1941)	
Pelin HELVACI - İsmail KANDİL	245
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ERZİNCAN ASKERİ RÜŞDİYESİ	
Esmâ İGÜS	257
ERZİNCAN/ALTINTEPE KALESİ'NİN ANADOLU ARKEOLOJİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	
Mehmet KARAOSMANOĞLU	267
ANTİKÇAĞ'DA ERZİNCAN VE ÇEVRESİNDEKİ TAPINIMLAR-KÜLTÜRLER	
Salih KAYMAKÇI	275
ÜNLÜ TIP ÂLİMİ MUVAFFAKUD-DİN ABDÜLLÂTİF EL-BAĞDÂDÎ'NİN ERZİNCAN'DAKİ ÇALIŞMALARI	
Çiğdem KIRANŞAN	283
ERZİNCAN KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ	
Ömer Faruk KIRMIT	289
ERZİNCAN'DAN ERZURUM'A YOL GİDER; CLAVİJO'DAN EVLİYA ÇELEBİ'YE SEYYAHLARIN PENCERESİNDEN ŞEHRİN SOSYO-İKTİSADİ PANORAMASI	
Osman KÖKSAL	293
XIX. YÜZYILDA KEMAH VAKIFLARININ İDARİ VE İKTİSADİ DURUMLARI	
Muhammed KÖSE	301
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA GÖNÜLLÜ MEVLEVÎ TABURU VE ERZİNCAN MEVLEVÎHANESİ	
Nuri KÖSTÜKLÜ.....	313

OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ İLE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ERZİNCAN	
Emin KUTLUĞ	321
ERZİNCAN DEPREMİ'NDE SAĞLIK HİZMETLERİ VE DR. ABDULLAH AHİ TUNCER	
Evren KÜÇÜKBURAK KAZAN	333
18. YÜZYIL ORTALARINDA TRABZON'DAKİ ERZİNCANLILARIN TEREKELERİ (1745-1755)	
Temel ÖZTÜRK	345
KLASİK KAYNAKLARDA ERZİNCAN'IN YERİ VE ÖNEMİ	
Nizamettin PARLAK	355
1939 ERZİNCAN DEPREMİ'NİN TBMM'DEKİ YANSIMALARI	
Mehmet Serkan ŞAHİN	367
OSMANLI DEVLETİ'NİN MEŞRÛTİYET DÖNEMİNDE ERZİNCAN'DA EŞKİYÂLIK	
Necati Fahri TAŞ	377
ERZİNCAN'DA ERETNÂLİ HÂKİMİYETİ	
Kemal TAŞCI	389
AK-KOYUNLU-KARA KOYUNLU MÜCADELESİNDE ERZİNCAN	
Ahmet TOKSOY	409
ANADOLU'NUN FETHİ DÖNEMİNDE ERZİNCAN	
İbrahim TELLİOĞLU	415
YÜZEY ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA ERZİNCAN İLİ HÖYÜKLERİ	
İbrahim ÜNGÖR - Yavuz GÜNAŞDI	423
1939 ERZİNCAN DEPREMİ VE DEPREMİN ETKİLERİ	
Erdem YAVUZ	443
TEK PARTİ İKTİDARINDA BİR VİLAYET GAZETESİ: YENİ ERZİNCAN	
Yaşar ZORLU - Faruk TEMEL	453
DİL VE EDEBİYAT	
ATTILA İLHAN'IN ŞİİRLERİNDE ERZİNCAN TEMASI	
Hüsrev AKIN	467
"KÖPRÜ" ROMANINDA ERZİNCAN	
Banu ALTINOVA	475
EDEBİYAT VE HUKUK BAĞLAMINDA ERZİNCANLI KUTLU'NUN UZUN HİKAYE'Sİ	
M. Abdullah ARSLAN	481
ARMIDAN'LI MINTZURİ'NİN HİKÂYELERİNDE YUKARI FIRAT HAVZASININ İSTANBUL YOLU KÜLTÜRÜ	
M. Abdullah ARSLAN - Oğuzhan YILMAZ	489
MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂYELERİNDE RİTİM	
Adem CAN	497
KARABAĞ'IN AĞDAM BÖLGESİ AĞZI İLE DOĞU ANADOLU'NUN ERZİNCAN İLİ AĞIZLARINDA İSİMLERİN BAZI ORTAK ÖZELLİKLERİ	
Elvan CEFEROV	507
İLETİŞİM BOYUTUYLA EFSANELER: ERZİNCAN EFSANELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
Gülsüm ÇALIŞIR	517

ERZİNCAN FOLKLORUNDA HALK LİRİZMİNİN İFADE ÖZELLİKLERİ	
Ebülfez EZİMLİ	529
ERZİNCAN'IN İLK POLİSİYE ROMANI: BUZ YÜREKLER	
Hanife Nâlan GENÇ	543
TARİHSEL SÜREÇTE YAŞANAN DEPREM ACILARININ SÖZLÜ ÜRETİMLERLE KÜLTÜRE YANSIMASI: ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİNDE BİR İNCELEME	
İrfan HİDİROĞLU - Şadiye KOTANLI	551
ERZİNCAN ADI ÜZERİNE	
Ruhi KARA	563
ÂDİLE AYDA'YA GÖRE BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR	
Turgut KARABEY	573
ERZİNCAN EFSANELERİNDE HAYVAN DONUNA GİRME (KARTAL OLMA) MOTİFİ ÜZERİNE	
Zekeriya KARADAVUT	589
MEMLEKET ŞAİRİ OLARAK BEHÇET KEMÂL ÇAĞLAR	
A. Fikret KILIÇ	595
DİL ÖZELLİĞİ BAKIMINDAN İŞ YERİ İSİMLERİ: ERZİNCAN İLİ ÖRNEĞİ	
Bekir Sittik KILIÇ - Hatice Derya YILMAZ - Ayşe Sinem ÜNLÜ	605
ERZİNCAN AĞZI SÖZ VARLIĞINDA ESKİ TÜRKÇE KALINTILAR	
Kâzım KÖKTEKİN - Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK	615
SÂLİH BABA DİVAN'INDA TÜRKÇENİN SÖZ VARLIĞI	
Mukim SAĞIR.....	627
DEPREM DESTANLARINDA ERZİNCAN VE DEPREM DESTANLARININ ZAMAN, MEKÂN, ŞAİR BAĞLAMLARINDA KARŞILAŞTIRILMASI	
Sait SAYAR	637
ERZİNCAN'DAKİ AHİSKA TÜRKLERİNİN BÖLGEYE UYUMUNDA DİLİN ETKİSİ	
Nagihan ŞENYILDIZ	647
KEMALİYE/EĞİN (ERZİNCAN) FOLKLORU ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	
Esmâ ŞİMŞEK.....	653
GERÇEK VE KURMACA KİŞİ BAĞLAMINDA MEHMED NİYAZİ'NİN ÇANAKKALE MAHŞERİ ROMANINDA KEMAHLI OĞUZ AMCA	
Servet TİKEN	663
FARSÇA ŞİİR SÖYLEYEN ERZİNCANLI DİVAN ŞAİRLERİ	
Ahmet TOPAL.....	669
BİR ERZİNCAN SEVDALISI: RIFKI KAYMAZ	
Mehmet TÖRENEK.....	677
MUSTAFA KUTLU'NUN ÖYKÜLERİNDE ERZİNCAN VE ÇEVRESİ	
Cem Şems TÜMER	683
ERZİNCAN'IN DERİN SESİ: CEMAL SÜREYA'NIN ŞİİRLERİNDE OTOBİYOGRAFİK İZLER	
Emine Bilgehan TÜRK	691
TOPLUMCU TÜRK ŞİİRİNİN ERZİNCAN'DA BİR YILDIZI: ENVER GÖKÇE	
Hatem TÜRK.....	699

ANLAM ORTAKLIĞI BAKIMINDAN BAZI TÜRK LEHÇELERİNDE GEÇEN ATASÖZLERİ İLE ERZİNCAN AĞZINDAKİ ATASÖZLERİN MUKAYESESİ Mehmet Cihat ÜSTÜN	709
ERZİNCAN TÜRKÜLERİNDE YER ALAN GÜL MOTİFİNİN GÖSTERGEBİLİMSSEL AÇIDAN İNCELENMESİ Feyzan Göher VURAL - Timur VURAL	731
ERZİNCAN AĞZI İLE TOKAT AĞZI MÜŞTEREKLERİ Hanifi VURAL	741
CİHAN AKTAŞ'IN 'SENİ DİNLEYEN BİRİ' ADLI ROMANINDA GELENEKSEL VE MODERN HAYAT ARASINDAKİ BİREYİN KİMLİK ARAYIŞI Gaye Belkız YETER.....	747
CİHAN AKTAŞ'IN KUSURSUZ PİKNİK ADLI HİKÂYE KİTABINDA KARAKTER TİPOLOJİSİ Alpay Doğan YILDIZ	755
MENGÜCELİ DERGİSİ'NİN ERZİNCAN'IN KÜLTÜR HAYATINA KATKISI Yusuf YURDİGÜL - Mehmet Akif DÖLEKLİ	767
DİNÎ VE KÜLTÜREL HAYAT	
KEMAHİ'NİN TEFSİR İLMİNE KATKILARI Muhammet ABAY	781
AHMET MİTHAT BAHÂRÎ BEYTUR'UN HATIRALARINDA YALNIZBAĞ MEVLEVÎHÂNESİ VE ERZİNCAN Hikmet ATİK.....	795
ERZİNCAN İLİ KEMALİYE İLÇESİNDE PAGAN İNANÇ İZLERİ Hıdır AKKAYA - Fatma ALDIRMAZ AKKAYA.....	803
HALVETÎ SUFÎSİ PİR MUHAMMED ERZİNCANÎ VE İLK DÖRT HALİFENİN HİLAFET VE FAZİLET SIRALAMASINA İLİŞKİN YAKLAŞIMI İsmail AKKOYUNLU	815
TÜFEKÇİZEDE SALİH BABA (1846-1906) VE DİVANINDA AYET VE HADİSLERE YAPTIĞI ATIFLAR Alparslan KARTAL	821
NAKŞİBENDİ- HALİDİYE KOLUNA MÜNTESİP ERZİNCANLI MUTASAVVIFLAR: FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM Mustafa ALICI.....	839
ERZİNCANLI ŞEYH HACI FEVZİ EFENDİ Kadir AŞCI.....	847
ERZİNCAN'DA ÂRİF-İ ÜMMÎ İKİ ŞÂİR: LEBLEBİCİ VE TÜFEKÇİZÂDE SÂLİH BABA ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ DÜŞÜNCE Halil BALTACI	867
SALİH BABA'NIN ŞİİRİNDE İNSÂN-I KÂMİL Adem CAN	879
ERZİNCAN'IN MANEVÎ ÖNDERLERİNDEN TERZİ BABA'NIN İTİKADÎ YÖNTEMİ Ahmet ÇELİK.....	891
MUHAMMED SADIK ERZİNCANÎ'DE NEFİS KAVRAMI İsa ÇELİK.....	901

ÂŞIK DAVUT SULARİ'NİN ALEVİLİK ANLAYIŞI	
Ali Abbas ÇINAR.....	917
İSLAM AİLE HUKUKU AÇISINDAN ERZİNCAN'DA DİNİ YAŞAM	
Mücahit ÇOLAK	923
ERZİNCAN'IN GÜNÜMÜZDEKİ MÂNEVÎ MİMARLARI: ŞEMSEDDİN UÇAR VE ALİ KÜÇÜKER	
Adem DÖLEK	933
M. ŞEMSEDDİN GÜNALTAY'IN TOPLUM GÖRÜŞLERİ VE POZİTİVİZM-MATERYALİZM ELEŞTİRİSİ	
Bekir EMİROĞLU	947
MÜFTÜZÂDE EL-ERZİNCÂNÎ'NİN ALA'L-HÜSEYİNİYYE ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
İbrahim EMİROĞLU	957
HADÂİKÜ'L-EZHÂR ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE ÖMER EL-ERZİNCÂNÎ'NİN HADİS ŞERHÇİLİĞİ	
Mehmet EREN.....	971
ERZİNCANLI BİR ÂŞIK: DAVUT SULARİ'NİN ŞİİRLERİNDE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK ÖĞRETİSİ	
Yılmaz IRMAK	981
ERZİNCAN SALUR KÖYÜ TÜRKMENLERİNİN HALK İNANÇLARINDA ARKAİK İZLER	
Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ - Yaşar KALAFAT	991
OSMANLI'DA HUZUR DERSLERİNE KATILAN ERZİNCANLI ALİMLER	
Ömer KARA.....	1003
TEVEKKÜL ANLAYIŞI VE 1992 ERZİNCAN DEPERMİNDEN BAZI KESİTLER	
Fikret KARAMAN	1025
ERZİNCANLI TERZİ BABANIN “MİFTÂHU'L-KENZ” İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA AHLAKİ ERDEMLER	
Tuncay KARATEKE - Şuayip ÖZDEMİR.....	1037
MÜFTÜZADE MUHAMMED SADIK ERZİNCÂNÎ VE HÂŞİYETÜN ALÂ ŞERHİ İSTİ'ÂRETİ'L-'İSAM'I	
İrfan KAYA.....	1045
OSMANLI MUHADDİSİ OSMAN B. YAKUB KEMÂHÎ (ö.1171/1757) VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ	
İbrahim TOZLU.....	1051
ERZİNCANLI ŞAİR LEBLEBİCİ BABA'NIN (ŞEMS-İ HAYÂL) ŞİİRLERİNDE TASAVVUF	
Erdoğan ULUDAĞ	1065
ERZİNCAN'DA ALEVİ OCAKLARI VE DEDE-TALİP İLİŞKİLERİ	
İhsan ÜNLÜ	1075
ERZİNCAN VALİSİ ALİ KEMALİ'DEN BUGÜNE ERZİNCAN'DA ALEVİLİK VE DÖNÜŞÜMÜ	
Ali YAMAN	1083
HIDIR ABDAL SULTAN OCAĞI EKSENİNDE ANADOLU ALEVİLİĞİ'NDE DÜŞKÜNLÜK	
Harun YILDIZ	1091

ERZİNCAN’IN KEMALİYE İLÇESİ’NİN ASLAN OBA/VANGÜK KÖYÜ’NDE YAŞAMIŞ TANINMAMIŞ BİR VELÎ: “FÜTÛHÎ BABA VE TUHFETÜ’L-MECÂLİS ADLI ESERİ”	
Biröl YILDIRIM.....	1107
İLGİNÇ BİR TANZİMAT BÜROKRATI: ERZİNCANLI HACI AHMED İZZET PAŞA	
Kemalettin KUZUCU	1125

**ERZİNCANLI TERZİ BABANIN “MİFTÂHU’L-KENZ” İSİMLİ ESERİ
BAĞLAMINDA AHLAKİ ERDEMLER**
*MORAL VIRTUES IN THE CONTEXT OF THE WORK NAMED AS "MİFTAHU'L-
KENZ" BELONGING TO TERZİ BABA FROM ERZİNCAN*

Tuncay KARATEKE*
Şuayip ÖZDEMİR**

“Ey iman edenler! Allah’tan
korkar-sanız, O size hak ile
bâtılı ayırt edecek bir güç ve-
rir...” (Enfâl 8/29)

Özet

Bu çalışma, Erzincanlı Terzi Baba’nın “Miftâhu’l-Kenz” isimli eserinde yer alan temel ahlaki ilkeleri belirlemeyi amaçlayan, nitel yöntemin kullanıldığı bir araştırmadır. Araştırmada, Terzi Baba’nın Miftâhu’l-Kenz adlı eseri, içerik analizine tabi tutulmuş ve ahlaki ilkelerle ilgili temalar oluşturulmuştur. Daha sonra bu ahlaki ilkelerin geçtiği beyitler belirlenen temalar altında incelenmiştir. Çalışma sonunda Terzi Baba’nın Miftâhu’l-Kenz” adlı eserinde değindiği temel ahlaki ilkeler; ayıpları örtmek, kötülerden uzak olmak, iyilere dost olmak, hakkı söylemek, yalan, gıybet, kibir, iftira ve haramdan sakınmak, hiç kimseyi küçümsememek, helal kazanmak, tembel olmamak ve âlimleri sevmek şeklinde sıralanmıştır. Tespit edilen bu temel ilkeler, Kur’an ve hadislerde belirlenen temel ahlaki ilkelerle uygunluk göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Terzi Baba, Miftâhu’l-Kenz, Ahlaki İlkeler.

Abstract

This study is a research which aims to determine on main moral principles which involve in the work named as "Miftahu'l-Kenz " belonging to Terzi Baba from Erzincan and which a qualitative method is used. On the research, the work of Terzi Baba with the name of "Miftahu'l-Kenz " has been put to the content analysis and themes treated to moral principles have been done. Then, couplets which include these moral principles have been reviewed under the definite themes. At the end of the work, main moral principles which Terzi Baba mentioned on the work named as "Miftahu'l-Kenz " are : to obscure shames, to keep himself/herself from bad eggs -to be friend with good persons, to tell rights, to avoid from lie, gossip, conceit, slander and nonkosher not to underestimate anyone, to gain halal, not to be lazy and to like bookmen. These main principles which have been determined indicate suitability with main moral principles which are designated on Quran and Hadith.

Key Words: Terzi Baba, Miftahu'l-Kenz, Moral Principles

Giriş

İslam eğitiminin temelini oluşturan Kur’an-ı Kerim’in içeriği ile ilgili literatürü genel olarak değerlendirdiğimizde itikât, fıkıh ve ahlak olmak üzere üç kategoride toplamamız mümkündür. Eğitim tarihimizde itikât ve fıkıh konuları örgün eğitim kurumları olan medreselerin müfredatlarında yer alırken¹, ahlaki konular daha çok tasavvufi metinlerde açık veya örtük olarak işlenmiştir. Bu ahlaki ilkelerin işlendiği metinlerden biri de Erzincanlı Terzi Baba’nın Miftâhu’l-Kenz isimli eseridir. Bir mutasavvıf olan Erzincanlı Terzi Baba’nın Mühtâhu’l-Kenz isimli eserinde geçen ahlaki ilkelerin nasıl ele alındığı ve bu ahlaki ilkelerin Kur’an ve sünnette geçen ahlaki ilkelere uygunluğunun ortaya konması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın başka bir amacı ise bahsedilen eserde geçen ahlaki ilkeleri belirlemek ve son yıllarda toplumumuzda görülen olumsuz davranışların giderilmesinde Kur’an’ın vurguladığı temel ahlaki ilkeler hakkında farkındalık oluşturmaktır.

Erzincanlı Terzi Babanın Hayatı ve Miftâhu’l-Kenz İsimli Eseri:

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

** Prof. Dr. Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, Bursa, 2008, s.30.

1780 (H. 1195)- 1847 (H. 1264) yılları arasında yaşamış ve Erzincan'da vefât etmiş olan Terzi Baba'nın asıl ismi Mehmed olup, ledünnî ilimler ihsan olduğundan Vehbî ismi de eklenerek Mehmed Vehbî lakabıyla anılır olmuştur. Mesleğinden ve boyunun uzun olmasından dolayı Terzi Ağa, Hayyat Vehbî, Terzi Baba, Uzun Terzi, Uzun Terzi Ağa olarak da bilinmektedir. Babasının ismi Fazlîzâde Abdurrahman'dır.² *Osmanlı Müellifleri* ' adlı eserinde Terzi Baba (Hayyat Vehbî) başlığıyla Terzi Baba hakkında bilgi veren Bursalı Mehmed Tahir, onun Erzurumlu olduğunu ifade etmiştir.³ *Osmanlı Müellifleri* 'nde Terzi Baba'nın Erzurumlu olarak ifade edilmesi, terzilikte çırağı olan Erzurumlu bir başka Terzi Baba ile karıştırılmasından kaynaklanmış olabilir. Aşçı İbrahim Dede ikinci Terzi Baba ile tanıştığını, Kadiriyye tarikatına intisap eden bu zatın Erzurum'da terzilik yaptığını belirtmiştir.⁴ Terzi Baba'nın, Erzurum'da yahut Erzincan'da doğduğu konusu her ne kadar ihtilafli olsa da⁵ Erzincan'da yaşadığı ve burada terzilik yaptığı kesindir.

Nitekim Miftâhu'l Kenz isimli eserinde;

"İlâhî, cümlemizi sakla şerden

Bu Erzincan'ı hıfz et her kederden"⁶ şeklinde Allah'a Erzincan'ı koruması için dua ederken, bir başka beytinde;

"İlâhî, nefs elinden bizi kurtar

Bu Erzincan içinde her ne kim var" diyerek Erzincan halkına dua etmiştir.⁷

Terzi Baba, çocukluğundan itibaren tekkelere devam etmiş ve dinî bilgileri sözlü kültür yoluyla öğrenmiştir. Genç yaşlarda, Şirvanlızâde lakabıyla tanınan bir Kadiri şeyhine intisap etmiştir. Kırk yaşlarına geldiğinde Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Abdullah Mekki'ye intisap etmiş ve onun tarafından Erzincan'da Nakşibendî-Hâlidî tarikatının halifesi tayin edilmiştir. O, Nakşibendi halifesi tayin edildikten sonra şöhreti Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bayburt ve Sivas yöresine yayılmıştır. 1848 yılında Erzincan'da kolera salgınında ölen Terzi Baba, sevenleri tarafından bir türbeye defnedilmiştir. 1980 yılında Erzincan belediyesi, daha önce yangında tahrip olan bu türbenin yerine yeni bir türbe yapmıştır.⁸

Hâlidî tarikatının Erzincan ve çevresinde yayılmasını sağlayan Terzi Baba, damatları Mustafa Fehmi Efendi ile Mehmet Rüşdü'den başka Süleyman Efendi, Abdülbaki Baba, Abdüssamed Efendi, İrşâdî Baba gibi birçok halife yetiştirmiştir.⁹

Terzi Baba'nın dinî-tasavvufî konuları mensur olarak işlediği Mihtâh-ı Kenz (Kenzü'l-fütûh) adlı eseri bulunmaktadır. 1214 beyitten meydana gelen bu eser bizzat Terzi Baba tarafından - Miftâh-ı Kenz ismiyle- halifesi Hafız Muhammed Rüşdî Efendiye tanzim ettirilmiştir. Son iki beyitte eserin isimleri şöyle geçmektedir.

*Denildi ona hoşça bir güzel âd
Kılıp "Miftâh-ı Kenz" ile onı yâd
Dahî mensûrî hem "Kenzü'l-Fütûh" dur
İkisi bile hem cism ile rûhdur¹⁰*

² Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, (Haz. Mustafa Koç- Eyyüb Tanrıverdi) Kitabevi, I, İstanbul, 2006, s. 339, 344; Nurettin Albayrak, "Terzi Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul, 2012, s. 521.

³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), c. I, Meral Yayın Evi, İstanbul, 1915, s. 212.

⁴ Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, s. 456.

⁵ Albayrak, "Terzi Baba", s. 521.

⁶ Şaban Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 230 (b.980).

⁷ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 229-230. (b. 985).

⁸ Albayrak, "Terzi Baba", s. 521.

⁹ Aşçı Dede'nin Hatıraları, s.343; Albayrak, "Terzi Baba" s. 521.

¹⁰ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 251.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri’nde Terzi Baba’ya Sıfat-ı Sübûtiyye Risâlesi* adlı başka bir eser daha nispet etmektedir.¹¹ Fakat böyle bir esere ulaşılammıştır.¹²

Yöntem

Nitel yöntemin kullanıldığı bu araştırmada, doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.¹³ Doküman incelemesi tek başına bir araştırmanın tüm veri setini oluşturuyorsa, araştırmanın amacına göre kapsamlı bir içerik analizine tabi tutulması gerekir. İçerik analizine tabi tutulan dokümanda konunun amacına göre temalar oluşturulur.¹⁴ Bu çalışmanın veri kaynağı olan doküman, Terzi Baba’nın “Miftâhu’l-Kenz” isimli eseridir. Bu eserin orijinali Osmanlı Türkçesidir. Biz Şaban Er’in, 5 nüsha Ankara, 3 nüsha İstanbul, 1 nüsha Konya ve 1 nüsha da Çorum olmak üzere toplam 10 yazma nüsha ile Hicri 1274 tarihli matbu’ ilk nüshası da dâhil olmak üzere 4 matbu’ nüsha ile mukayeseli olarak yaptığı tahkikli metni kullandık. Eser araştırmacılar tarafından okunarak, kodlama yapılmış ve temalar oluşturulmuştur. Daha sonra bu ahlaki ilkelerin geçtiği beyitler belirlenen temaların altında incelenerek yorumlanmıştır.

Terzi Babanın “Miftâhu’l-Kenz” İsimli Eserinde Yer Alan Ahlaki İlkeler ve Yorumlar

Bu başlık altında, Terzi Baba’nın “Miftâhu’l-Kenz” isimli eserinde yer alan temel erdemler/ilkelere ve yorumlara yer verilmiştir. Bu ilkeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: Miftâhu’l Kenz’deki Ahlaki İlkeler

	Ahlaki İlkeler
1	Ayıp Örtmek
2	Kötülerden uzak olmak-iyilere dost olmak
3	Hakkı söylemek
4	Yalan, gıybet, kibir, iftira ve haramdan sakınmak
5	Hiç kimseye hor bakmamak ve gönül kırmamak
6	Huda âşıklarına dil uzatmamak
7	Helal Kazanmak
8	Helalleşmek
9	Âlimleri sevmek
10	Sabretmek
11	Tembel olmamak

1. Ayıp Örtmek

Terzi Baba’nın eserinde ayıpları örtmekle ilgili şu beyitler yer almaktadır.

Hidâyettir ibâdâtın unutmak
*Kim, arayıp ayıb, kendinde bulmak*¹⁵
Ararsın aybı, gel nefsinde ara
*Deme bir kimseye şu kul avâre*¹⁶

Terzi Baba, kulun yaptığı ibadetleri unutmasının, onun için bir hidayet olduğunu belirtmekte, “ayıp arayanın önce onu kendinde aramasını”, kimseyi hakir görmemesini istemektedir. Bu da

¹¹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s. 212.

¹² Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 55.

¹³ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., 8. baskı, Ankara, 2011, s. 187.

¹⁴ Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 197.

¹⁵ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 144. (b. 40)

¹⁶ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 198. (b. 628)

insanın tevazu sahibi oluşuyla mümkündür. Bu bakımdan kendini aciz ve kusurlu gören birinin, başkasının kusurlarına bakması, onların ayıplarını araştırması zaten düşünülemez.

*Görürsen ger ayıp bir kulda setr et
Erişmemiş hidâyet ona fikr et¹⁷
Hudâ âşıkları dahl eylemezler
Kulun aybını dâ'im gözlemezler¹⁸*

“Bir kulun ayıbını şayet görürsen onu ört, o kula hidayet henüz erişmediğini düşün” diyen Terzi Baba, “Kim bir kulun ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıplarını örter”¹⁹ şeklinde geçen hadise telmihte bulunmaktadır. Özellikle Allah âşıklarının kulun ayıplarını görmeyeceğini vurgulamaktadır. Yine o, ayıp örtmenin önemli olduğu gibi, ayıptan uzak kalmanın da ilahî hidayet sayesinde gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

*Ayıblı kimse bulmaz dehr içinde
Bilir nefsin kemter, halk içinde²⁰
Hak'ın kullarına dahl etme zinhar!
Bilip kendi kusûrun, eyle efkâr!²¹*

Terzi Baba, kişinin kendi nefsin daima aciz, noksan görmesi ve kusuru kendinde araması gerektiğini söylemekte, başkasının işine karışmamanın veya ayıbını araştırmamanın önemine yönelik ahlaki ilkeye de yer vermektedir.

Sonuç olarak Terzi Baba yukarıdaki beyitlerde ayıp örtmenin önemine değinmiş, başkalarının ayıbını araştırmak ve görmek yerine kişinin asıl kendisine bakması gerektiği üzerinde durmuştur. Allah âşıklarının kulun ayıbına bakmayacağını ifade etmiştir.

2. Kötülerden Uzak Olmak-İyilere Dost Olmak

Terzi Baba'nın eserinde bulunan ahlaki ilkelerden biri de “kötülerden uzak olmak-iyilere dost olmak”tır. Bu ahlaki ilkeye değindiği beyitler şunlardır.

*Kötü yârâna hiç olma mukârin
Adâvet ediserdir sana yârın²²*

Terzi Baba, “Kötü insanlara yakın olma, yarın sana düşmanlık edeceklerdir” diyerek özelde kendine seslenmekte, ama genelde ise muhataplarına bir uyarıda bulunmaktadır.

*İyilerle konuş, dâ'im yakîn ol
Pâk edip kalbini dâ'im selîm ol²³*

“İyilerle konuş, daima onlara yakın ol diyen” Terzi Baba, “Ey inananlar! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.”²⁴ ayetine telmihte bulunmaktadır. Yine o, kişinin kalbini temiz tutması durumunda emniyette olacağını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Terzi Baba yukarıdaki beyitlerde kişinin iyilerle beraber olmasını tembihlemiş, kötü kişilerle beraber olunması durumunda onların kendilerine ileride düşman olabileceği üzerinde durmuştur. Kalbi temiz tutmak sayesinde de insanın daima emniyet ve huzur içerisinde olacağını vurgulamıştır.

3. Hakkı Söylemek

¹⁷ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 144. (b. 41)

¹⁸ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 148. (b. 627)

¹⁹ Müslim, Birr, 71.

²⁰ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 144. (b. 42- 43)

²¹ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 248. (b. 1182)

²² Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 146. (b. 54)

²³ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 146. (b. 55)

²⁴ Tevbe, 9/119.

Terzi Baba’nın eserinde geçen ahlaki ilkelerden “Hakkı söylemek” ile ilgili beyitler şunlardır.

*Okuyup sen amel kıl, hakkı söyle
Ziyân gelirse de sen doğru söyle
Zarar gelir diye ger söylemezsen
Huzûr-ı Hakk’a ne yüzle gidersen?*²⁵

Terzi Baba, kişinin daima doğruları söylemesini istemekte, hatta zarar gelecek olsa bile yine de doğruları söylemekten çekinmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Zarar gelir diye doğruyu, hakikati söylemezsen “Ahiret âleminde Allah’ın huzuruna ne yüzle gidersin?” diyerek doğru söylemenin önemini ortaya koymaktadır.

İlâhî, dilimizde hakkı söylet
Ziyân değerse de sen doğru söylet²⁶

Terzi Baba, bu beyitte “Doğruyu söylemekten dolayı başına musibet gelse dahi, daima doğruyu söyleme iradesini vermesi için” Allah’a dua etmektedir.

Terzi Baba yukarıdaki beyitlerde, zarar görecektir olsa bile kişinin, hakkı söylemesi gerektiğini vurgulamış, hakkı söylemekten çekinmesi durumunda ahirette bunun hesabını vereceğini, Allah’ın huzuruna çıkacak yüzünün olmayacağını ifade etmiştir.

4. Yalan, Gıybet, Kibir, İftira ve Haramdan Sakınmak

Terzi Baba’nın eserinde dikkat çektiği ahlaki ilkelerden, “yalan, gıybet, kibir ve haram yemekten sakınmakla” ilgili beyitler şunlardır.

*Çalış, pâk et ânı dâ’im sivâdan
Yalan, gıybet, kibr ile iftirâdan*²⁷
*Kibir etme, yalan deme sakın sen!
Harâm yeme, büyüklenme, deme “ben!”*²⁸

Terzi Baba, günahlardan kaçınmayı, kalbi masıva kirinden arındırmak için daima çaba göstermeyi telkin etmektedir. Özellikle yalan söylemekten, gıybet etmekten, kibirli olmaktan, iftira atmaktan ve haram yemekten sakınmayı öğütlemektedir.

*Yalan ile îmân cem’ olmaz aslâ
Birikmez ikisi bir kalbde, kellâ*²⁹

“Yalan ile imanin birlikte olmayacağından” bahseden Terzi Baba, imanlı olan kişinin kalbinde yalana yer bulunmayacağına dikkat çekmektedir.

Buna göre Terzi Baba, Kur’an’da da yer alan yalan,³⁰ gıybet,³¹ kibir,³² iftira³³ ve haram gibi günahlardan sakınmayı ve böylece kalbi temiz tutmayı salık vermiştir.

5. Hiç Kimseye Hor Bakmamak ve Gönül Kırmamak

Terzi Baba’nın eserinde değindiği ahlaki erdemlerden biri de “Hiç kimseye hor bakmamak ve gönül kırmamak”tır. Bu konuyla ilgili beyitler aşağıda verilmiştir.

*Edip teslîm Hudâ’nın hikmetini
Gözet herkesde Hakk’ın kudretini
Sakın deme şu câhildir, şu hordur*

²⁵ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 155. (b. 151-152)

²⁶ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 155. (b. 153)

²⁷ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 152. (b. 124)

²⁸ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 248. (b. 1180)

²⁹ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 155. (b. 153).

³⁰ Hud, 11/93.

³¹ Hucurat, 49/12.

³² Lokman, 31/18.

³³ Nur, 24/11.

*Şu bilmez, şu işitmez, şu da kördür
Ki, her kimi görürsün sen Hızır bil
Gözetle her geceyi sen, Kadir bil*³⁴

Terzi Baba bu beyitlerde herkesin yaratılışında Allah'ın kudretinin eseri olduğunu, dolayısıyla kimseyi cahil hor görmemek gerektiğini ifade etmektedir. Herkesin yaratanının Allah olduğunu, bundan dolayı onlara değer vermek ve kendimizden üstün tutmamak gerektiğine dikkat çekmektedir. Üstelik son beyitte “Her geleni Hızır, her geceyi Kadir bil” şeklindeki atasözüne atıfta bulunmaktadır.

*Dahî kimseye hôr bakmazdı ol şâh
Kim, incidip gönül yıkmazdı ol mâh*³⁵

Terzi Baba Hz. Peygamber'i nazara alarak, o Sultan'ın hiçbir kimseye hor bakmadığını ve hiç kimseyi incitmeyip gönlünü kırmadığını söylemekte, aslında ümmetin de bu tavrı sergilemesi gerektiğini ima etmektedir.

*Sakın kalb kırmadan dâ'im hazer kıl!
Hâlince söyle, etme kâl ile kıl!*³⁶

Terzi Baba kalp kırmaktan sakınıp daima çekinmek gerektiğini ve durum ne ise o şekilde söyleyip lafı eğip bükmemeyi tavsiye etmektedir.

6. Huda Âşıklarına Dil Uzatmamak

Terzi Baba, “Allah âşıklarına dil uzatılmamasını istemektedir. Bu konuyla ilgili beyitler şunlardır.

*Hudâ âşıklarına dil uzatma
Sakın cânım, onlarda ayb gözetme
Bu âşıklar geçerler mâ-sivâdan
Bu kevni kaldırıp cümle arâdan*³⁷

Terzi Baba toplum içerisinde Allah âşıklarının aşağılanmamasını, eleştirilmemesini, onlara incitici şekilde davranılmamasını tavsiye etmektedir. Zira ağyardan yüz çeviren bu gibi kimselelerin bütün mevcudatı aradan kaldırıp doğrudan Allah ile bağlarının olduğuna, yani aradaki perdelerin kalktığına işaret etmiştir. Dolayısıyla aradaki perdelerin kalktığı bir kişiye ilişmek, Allah'ın gazabına direkt muhatap olmak demektir.

7. Helal Kazanmak

Terzi Baba'nın eserinde değindiği bir ahlaki ilke de “helal kazanmak”tır. Helal kazanmanın önemiyle ilgili beyitler şunlardır.

Buyurdular:

*“Eğer bir kul ta'âmdan
Yise bir lokma şüheli ta'âmdan
Onun kırk gün kabul olmaz du'âsı”
Velâkin söyleyip şaşırma nâsı*³⁸

Terzi Baba, “Muhammed'i kudret ve iradesiyle yaşatan Allah'a yemin ederim ki, midesine haram bir lokma indiren kulun kırk gün hiçbir ameli kabul olmaz”³⁹ şeklindeki hadisten iktibas yaparak, yemekten şüheli bir lokma yiyenin dahi kırk gün duasının kabul olmayacağını ifade etmektedir.

³⁴ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 202. (b. 676-678-679)

³⁵ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 158. (b. 189)

³⁶ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 248. (b. 1179).

³⁷ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 162. (b. 230- 231)

³⁸ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 166. (b. 276-277).

³⁹ Taberâni, *Mu'cemu'l-Evsat*, VI/311.

*Ki zîrâ kanı şimdi bu zemânda?
Helâl âz kaldı şimdi bu cihânda*⁴⁰

Ayrıca bu zamanda helal kazanmaya özen gösterilmediğine ve helal kazananların sayısının azaldığına dikkat çekmektedir.

8. Helalleşmek

Terzi Baba'nın üzerinde durduğu ahlaki ilkelerden bir de "Helalleşmek"tir. Bu konuyla ilgili beyitler şunlardır.

*Du'adan ön halâlleşmek gerekdir
Du'â makbulüne bu da sebebdır
Kamuya âhiret hakkın halâl et
Ki ehlullâh yoluna sen dahî git*⁴¹
*Halâlleşmek anınçün oldı elzem
Du'ânın pes kabulüne sebab hem*⁴²

Terzi Baba burada duanın kabulü için, duadan önce helalleşmenin önemine dikkat çekmiş, özellikle herkese ahiret hakkını helal etmeyi tavsiye etmiştir.

9. Âlimleri Sevmek

Terzi Baba'nın belirttiği ahlaki erdemlerden biri de "Âlimleri sevmek"tir. Bu konuyla ilgili beyitler şunlardır.

*Gel, ey sâlik, ulûma eyle rağbet
Sevip âlimleri, eyle muhabbet
Hudâ kıldı onların kadrin a'lâ
Velâkin olsalar da ehl-i dünyâ
Yine sev onları, bakma işine
Sakın düşme sen onun hiç peşine
Olar, diken içinde güle benzer
Ya kabların içinde suya benzer
Gülün al, dikenine bakma zinhâr
Suyun iç, kablarını etme efkâr*⁴³

Yukarıdaki beyitlerde Terzi Baba, âlimlere Allah'ın değer verdiğini, bu nedenle onlara önem verilmesini, onların sevilip sayılmasını istemektedir. Hatta ehli dünya olsalar bile yine de onlara saygı gösterilmesini talep etmektedir. Diken içindeki güle benzettiği âlimler için gülü alıp dikenine bakmamak gerektiğini, onların olumsuz yönleri olsa bile bunların değil, olumlu yönlerinin alınmasını tavsiye etmektedir.

10. Sabretmek

Terzi Baba'nın dikkat çektiği ahlaki erdemlerden bir başkası da "Sabretmek"tir. Bu konuyla ilgili beyitler şunlardır.

*Kelâm-ı Hakk' durur gayet de mergûb
Anınçün sabr ederdi derde Eyyûb
Ederdi günde bir kez, Hakk, hitâbı
"Nicesin derdimizle, ver cevâbı"
"Îlâhî, râzıyım" derdi, safâdan
Yüzün çevirmedi hergiz cefadan*⁴⁴

⁴⁰ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 166. (b. 278).

⁴¹ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 166. (b. 284), (b. 285).

⁴² Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 170. (b. 298)

⁴³ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 185. (b. 487-488-489-491-492).

⁴⁴ Er, *Erzincanlı Terzî Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s.187. (b. 509-510-511).

Terzi Baba yukarıdaki beyitlerde Kur'an'daki Eyyüb (as) sabrını örnek vermekte,⁴⁵ birçok derdi olduğu halde, asla Haktan yüz çevirmediğini ifade etmektedir.

11. Tembel Olmamak

*Kul olana ayıpdır tenbel olmak
Bu dünyâ cîfesine külli dalmak*⁴⁶

Terzi Baba Allah'a kul olan için tembellik etmenin yakışmayacağını, adeta leşi andırıp, çok bir değer taşımayan bu dünyaya büsbütün dalmanın uygun olmayacağını ifade etmektedir.

Sonuç

Erzincanlı Terzi Baba'nın "Miftâhu'l-Kenz" isimli eserindeki temel ahlaki ilkeleri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, ilgili eser içerik analizine tabi tutulmuş ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Terzi Baba Miftahu'l-Kenz adlı eserinde genel orak masivadan yüz çevrilmesini öğütlemektedir. Somut olarak dikkat çektiği temel ahlaki ilkeler ise şunlardır: Ayıp örtmek, kötülerden uzak olmak, iyilere dost olmak, hakkı söylemek, yalan, gıybet, kibir, iftira ve haramdan sakınmak, hiç kimseye hor bakmamak ve gönül kırmamak, Huda âşıklarına dil uzatmamak, helal kazanmak, helalleşmek, sabretmek, tembel olmamak.

Klasik İslami eğitimi almayan Terzi Baba'nın eserinde geçen temel ahlaki ilkelerin, Kur'an ve sünnet kaynaklı olduğu görülmüştür. Yine Terzi Baba'nın tasavvuf sayesinde kendini yetiştirmiş olduğu görülmektedir. Bu da yaygın eğitim içerisinde değerlendireceğimiz tasavvufun insan yetiştirmede önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Albayrak, Nurettin, "Terzi Baba", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 44, İstanbul, 2012, s. 521.
- Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, (Haz. Mustafa Koç- Eyyüb Tanrıverdi) Kitabevi, I, İstanbul, 2006.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), c. I, Meral Yayın Evi, İstanbul, 1915.
- Er, Şaban, Erzincanlı Terzi Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Müslim, Ebu'l Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki, Beyrut, 1412/1991.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Evsat, Daru'l-Harameyn, Kahire, 1415/1995.
- Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yay., 8. baskı, Ankara, 2011.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1, Bursa, 2008, ss.1-46.

⁴⁵ Enbiya, 21/83.

⁴⁶ Er, *Erzincanlı Terzi Baba (Hayyât Muhammed Vehbî Kuddise Sirruh) Külliyyatı*, s. 243. (b. 1131).